

Загорулько О.М.

ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ ТА ПОКАЗНИКІВ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОСМІНИХ АПАРАТІВ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗЕМЛІ

Однією з головних задач комплексних досліджень космічної системи спостереження Землі є визначення критеріїв та показників ефективності функціонування космічних апаратів дистанційного зондування Землі з урахуванням виконання завдань в інтересах екологічного моніторингу, отримання кількісних характеристик для наукового обґрунтування вимог, оцінки ефективності системи і якості функціонування її окремих ланок [1–5].

Усю сукупність показників, яка складає критеріальний базис оцінки якості системи, можна умовно об'єднати в дві крупні групи.

До першої з них відносяться показники узагальненої інформативності, цільові характеристики системи, такі як продуктивність, оперативність збору і доведення відеоінформації до галузевих споживачів, періодичність оновлення даних спостереження [4,5].

Друга група включає експлуатаційно-технічні і техніко-економічні показники, що дозволяють оцінювати надійнісні, точнісні, ресурсні, вартісні, енергетичні і інші властивості системи.

Розглянемо структуру і кількісні, аналітичні і алгоритмічні співвідношення для сукупності узагальнених і часткових показників ефективності космічної системи спостереження Землі.

Враховуючи, що методологія системних досліджень відноситься до широкого класу інформаційних комплексів крупного масштабу, група показників інформативності космічної системи повинна бути здатної дати більш повну і багатобічну оцінку її інформаційних властивостей. З позиції цих вимог у якості критеріальної основи оцінки подібних властивостей системи можуть виступати такі цільові показники як: вірогідність своєчасного отримання інформації заданого об'єкту і якості; інформаційна продуктивність (інтегральна, динамічна, абсолютна і відносна) і баланс інформативності; оперативність доставки інформації, що виражає сумарні часові витрати, норму оперативності і динамічну функцію часового дефіциту; періодичність спостереження (спостереження), що відображає балістичну і ефективну регулярність оновлення інформації і кратність зйомки наземних сюжетів [1].

Як еквівалент, що сумарно враховує інформативні властивості системи, може бути прийнята вірогідність $P(N_s > N^*_s)$ отримання космічною системою за час T заданого об'єкту інформації спостереження, де N_s , N^*_s відповідно кількість об'єктів спостереження, що необхідна і фактично спостерігається.

Інший узагальнений показник — інформаційна продуктивність системи — характеризує пропускну спроможність космічної системи спостереження за певний період її функціонування. Залежно від тривалості досліджуваного періоду слід розрізняти інтегральну і динамічну продуктивності.

Інтегральна продуктивність комплексу спостереження, її орбітальної або наземної підсистем характеризує їх сумарну продуктивність за достатньо великий відрізок часу $(0, t)$ — рік, сезон, місяць, доба, частина доби або група витків.

Показник динамічної продуктивності служить для кількісної оцінки інформаційних можливостей системи в даний момент або на порівняно невеликому відрізку часу — за виток польоту супутника або за час польоту ним певної зони території, регіону.

Продуктивність системи і її складових компонентів може виражатися також в абсолютних $[N(0,t)]$ або відносних (β) величинах.

Абсолютна продуктивність N . Цей частковий показник взаємозв'язаний з узагальненим показником інформативності, є його компонентом і відображає можливості космічної системи по "о«хвату" »постереженням районів за відрізок часу $(0,t)$ при певній наземній ситуації в районах, що вивчаються.

Показник $N(0,t)$ є абсолютним значенням числа природних об'єктів, які можуть спостерігатися (експонуватися) системою з урахуванням обмежень по освітленості і хмарності та інш.

Для визначення інтегральної або динамічної продуктивності системи або, наприклад, орбітальної підсистеми, може бути використаний вираз

$$M[N] = \frac{1}{N_p} \sum_{n=1}^{N_p} \sum_{u=1}^V [n^e \sum_{\eta=1}^{10} M_{\eta u} (1-0,1\eta)]_{nu},$$

де n^e – число експонованих кадрів (зйомок) в районі спостереження природних ресурсів;

M_{η} – частота повторюваності хмарності η балів.

При моделюванні бортових засобів радіолокаційного огляду у цьому виразі повинен бути виключеним останній множувач –

$$\sum_{\eta=1}^{10} M_{\eta u} (1-0,1\eta).$$

Відносна продуктивність β характеризує значення частки, яку складає число об'єктів (або кадрів), які експонуються системою за деякий період функціонування від їх загального числа N . Цей показник може бути представлений у вигляді

$$\beta = \frac{M[N]}{N} = \frac{1}{NN_p} \sum_{n=1}^{N_p} N_n(0,t).$$

Баланс інформативності може служити самою узагальнюючою характеристикою інформаційних можливостей космічної системи спостереження. Розрахунки по цьому показнику і побудовані на їх основі епюри балансу інформативності, дозволяють провести всебічний багатофакторний аналіз якості функціонування космічної системи і її ланок. При цьому досягається кількісна оцінка загального резерву інформативності системи за рахунок скорочення виявлених втрат і вибору найраціональніших характеристик процесу. У результаті дослідних або проектувальних робіт одержуємо конкретні дані для розробки аргументованих рекомендацій по техніко-організаційним заходам при модернізації зразків бортових і наземних засобів і космічної системи у цілому [2].

Умову інформаційного балансу можна виразити залежністю

$$N(0,t) = \sum_{i=1}^{N_B} N_{Li} - \sum_{j=1}^J \Delta N_j,$$

де $N(0,t)$ – об'єкту відеоінформації (кадрів, об'єктів), отриманий і виданий системою споживачам за інтервал часу $[0,t]$;

N_B – число витків КА, що забезпечує суцільне перекриття смугами спостереження регіонів;

N_{Li} – число експонованих кадрів (об'єктів) в i -й смузі огляду супутника;

ΔN_j – об'є' інформації, що втрачається в результаті впливу j -го фактору, наприклад,

хмарності, недостатньої освітленості, обмежень по кількості і швидкості переорієнтації супутника по крену, а також їх сукупної дії.

Завершуючи розгляд питань інформаційної продуктивності, слід зазначити, що для більш детальної оцінки інформаційних можливостей системи і її підсистем можуть використовуватися часткові показники. До основних з них можна віднести наступні.

Вірогідність збору і доставки на систему наземних пунктів всього об'є'у відеоінформації, накопиченої на борту супутника протягом часу T_u визначається за допомогою формули

$$P_{II}(T_K) = (\alpha_1 + \alpha_2) P_{Hi} k_T,$$

де T_K – час передачі "еквівалентного (узагальненого) кадру";»

α_1, α_2 – коефіцієнти розподілу $f(T_K)$, які залежать від умов функціонування і параметрів системи;

P_{Hi} – вірогідність безвітказної роботи i -типу відеозасобів;

k_T – коефіцієнт готовності наземних засобів прийому.

Відносний об'є' накопиченої на борту інформації при обмеженій місткості σ накопичувача визначається за допомогою формули [3]

$$\beta(\sigma) = \frac{\sum_{n^e=0}^{\sigma} n^e K_{n^e} + \sigma \sum_{n^e=\sigma+1}^{N_e} K_{n^e}}{\sum_{n^e=0}^{N_e} K_{n^e}},$$

де $n^e = \overline{0, 1, N_e}$ – число кадрів, експонованих на витку;

K_{n^e} – число витків, на яких отримано n^e кадрів.

Потенційна продуктивність бортових відеозасобів за умов освітленості – відносна частка β_D доступних для спостереження об'є'тів визначається за допомогою формули

$$\beta_D = \frac{1}{N} \sum_{u=1}^V N_C(\tau_\sigma, \alpha, t_{cm}, z_i, e, \Omega),$$

де N_C – число доступних для зйомки об'є'тів, що знаходяться у зоні експонування (освітленої плями на земній поверхні) на протязі часу функціонування системи з урахуванням схилу Сонця α в різні сезони z_i (зима, літо і тд.);

e – чутливість бортової цільової апаратури;

Ω – прецесія орбіти космічного апарату;

t_{cm} – час старту штучного супутника Землі.

Продуктивність операторів групи обробки відеоінформації на борту пілотованого космічного апарату або наземному пункті прийому, визначається через кількість обробленої інформації і сумарну величину трудових витрат

$$P_N = \frac{M[N_{об}]}{T}.$$

Тут середні трудові витрати T можуть бути вираженими в різних одиницях: $T_{обp}$ – витрачений час на обробку інформації; N_D – число задіяних операторів; людино-годинах тощо.

Оперативність системи. Для оцінки "шкідкодії" космічної системи при отриманні відеоінформації або оперативності проведення ряду технологічних операцій може притягуватися сукупність показників, кількісно характеризуючих сумарні часові витрати на рішення задачі і час застарівання інформації.

За основний показник оперативності системи може бути прийнято математичне очікування сумарних часових витрат на спостереження конкретного об'єкта [4]

$$M[T_{\Sigma}] = T_{cp} + \sum_{i=1}^{N_B} (T_D + \tau_B + \tau_{обз} + \tau_C + \tau_{обр}),$$

де T_{cp} – сумарний час на розробку і видачу на борт супутника програми роботи відеозасобів;

N_B – число потрібних витків (проходжень КА системи) для обстеження об'єктів у протяжному районі;

T_D – інтервал між моментом зйомки останнього об'єкта в смузі огляду і моментом передачі на землю інформації (час доставки);

$\tau_{обз}$ – тривалість огляду району, яка відповідає часу прольоту супутника між першим і останнім експонованим об'єктом в смузі огляду;

τ_B – час виходу КА до району, що вивчається;

τ_C – тривалість сеансу зв'язу "к«смос - –емля";»

$\tau_{обр}$ – тривалість наземної обробки і видачі інформації галузевим споживачам за виток або групу витків.

Якщо через $T_{дон}$ позначити допустимий час затримки інформації, то як один з показників оперативності може бути вибрана норма оперативності, що виражається співвідношенням

$$\left(1 - \frac{T_{дон}}{M[T_{\Sigma}]}\right) \geq 0.$$

Для характеристики застарівання інформації можна використовувати вірогідність

$$P_3 = P(T_3 \leq T_{дон})$$

того, що час затримки $T_3 = M[T_{\Sigma}]$ відеоінформації, отриманої в районі, що спостерігається, не перевершить заданого або допустимого значення.

Останній показник оперативності пов'язаний з якістю обслуговування є динамічна функція дефіциту часу обслуговування на борту орбітальної станції або наземному пункті прийому інформації і визначається за допомогою формули

$$F(\Delta t) = T - \sum_{n^e=1}^{N_e} (\tau_{обс}) n^e.$$

Таким чином, запропоновані в статті критерії та показники ефективності функціонування космічної системи спостереження дають змогу продуктивно вирішувати завдання створення або модернізації (застосування) окремих комплексів космічної спостереження в Україні. Окремі проблемні питання залишилися не розглянутими і будуть потребувати подальшого дослідження. Однак, наведені критерії та показники дають підґрунтя для практичного використання у поєднанні з іншими методами та прийомами оцінювання ефективності функціонування космічної системи спостереження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ханцеверов Ф.Р., Остроухов В.В. Моделирование космических систем изучения природных ресурсов Земли.–М.: Машиностроение, 1989.–264 с.
2. Ребрин Ю.К., Станкевич С.А., Мосов С.П. Методы количественной оценки эффективности средств аэрокосмической разведки / Под ред. Ю.К. Ребрин. – К.: КИ ВВС, 1997. – С.4-7.
3. Гарбук С.В., Гершензон В.Е. Космические системы дистанционного зондирования Земли. – М., 1997. – 296 с.
4. Богомья В.И., Загорулько А.Н., Малевинский С.В., Мироненко В.Н. Концепція створення регіональної системи прийому, одержання й обробки інформації ДЗЗ // Космічна наука і технологія.– 2002.– Т.8.– №1.– С.80.
5. GeoLITE – развитие космических технологий в интересах разведки // Новости космонавтики – 2001. – №7(222).– С.25.
6. <http://www.orbimage.com>.
7. <http://www.spot.com>.

УДК 629.5.016

Демиденко О. О.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ НА ОСНОВІ ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ

За основу розробленої методики оцінювання екологічних ризиків техногенно-небезпечних підприємств було взято удосконалену систему екологічного управління для своєчасного врахування впливу промислових процесів та системи моніторингу і контролю за поточним станом та модель проведення екологічного аудиту підприємства на основі використання геоінформаційних систем.

Ключові слова: екологічний аудит, система екологічного управління, техногенно-небезпечні підприємства, навколишнє природне середовище, територія.

Актуальність теми. Сучасні промислові підприємства є об'єктами підвищеної екологічної небезпеки як для людини, так і для довкілля. Шкідливий вплив в першу чергу пов'язаний з їхнім виробничим процесом, можливим виникненням надзвичайних і аварійних ситуацій, викидом шкідливих речовин у навколишнє природне середовище (НПС). Екологічну безпеку на підприємствах забезпечують за допомогою системи екологічного менеджменту (СЕМ), яка керує природоохоронною діяльністю та забезпечує контроль. При цьому потрібно аналізувати еколого-економічні ризики і керувати ними аби запобігти виникненню та розвитку аварійних ситуацій [1].

Одним із основних критеріїв результативності СЕМ є оцінення екологічної ефективності (ЕЕ) підприємства, яка пов'язана з одного боку з ухваленням управлінських рішень, а з іншого – з визначенням методів вибору показників, збирання та аналізування даних, оцінкою інформації щодо їх критеріїв для того, щоб періодично переглядати та поліпшувати виробничий процес. Є три основні показники під час оцінення ефективності СЕМ — показники ефективності управління, ефективності функціонування та стану НПС.

Для якісного оцінення ефективності СЕМ, процесів на виробництві та визначення ступеня впливу на НПС використовують екологічний аудит підприємства, який має виробити і конкретні практичні рекомендації для зниження ризиків екологічної безпеки [2].